

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תיק 82592/18

בבית הדין הרבני האזורי באר שבע

לפני כבוד הדיינים:

הרב אהרן דרשביץ – אב"ד, הרב עובדיה חפץ יעקב, הרב אברהם צבי גאופטמן

המבקש: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד נאור שמעוני ועו"ד מאיה חונגר)
נגד

המשיבה: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד נעמה אביבי)

הנדון: החזר מזונות יתר וקצבת תלויים שנגבו דרך הוצל"פ

פסק דין

למעשה, עומדת בפנינו תביעת האשה בתיק שונות (82592/20) לפס"ד הצהרתי שאין האשה חייבת להשיב לבעל לשעבר סך 87,155 ש"ח שנקבע בהחלטת הרשמת מיום 28.20.2020 בתיק הוצל"פ מזונות (01-00247-09-7), תשלום יתר במהלך השנים מאז פסיקת מזונות בשנת 2006.

מכיוון שמדובר בהליכים בין הצדדים אשר פרושים על יותר מחמש-עשרה שנה, ובעשרים תיקים בבית הדין, למען עשיית סדר, נפתח בסקירה של ההליכים המשפטיים והעובדות הרלוונטיות טרם נכריע בתביעה זו.

סקירת ההליכים המשפטיים ורקע עובדתי

האשה הגישה תביעת גירושין (תיק 3) בסוף שנת תשס"ה (2005). וכחודשיים לאחר מכן הגישה תביעת מזונות אשה וקטינים (תיק 1), כאשר היו ארבעה קטינים באותה עת.

ניתנו שלש החלטות למזונות: ביום י"ב בטבת תשס"ו (12.1.2006) סך 2,500 ש"ח מזונות אשה וילדים זמניים; ביום כ"ג בסיון תשס"ו (19.6.2006) סך 4,000 ש"ח מזונות אשה וילדים; ביום י"א באייר תשס"ח (16.5.2008) סך 2,500 ש"ח מזונות ילדים, כחלק מפס"ד במועד סידור הגט. בהחלטה זו האחרונה נכתב:

"מאחר ופסה"ד ע"ס 4,000 ש"ח שהוצא ביום י"ב טבת תשס"ח הוא למזונות האשה והילדים, החל מיום הגט י' ניסן תשס"ח 15/5/08 יעמוד ע"ס 2,500 ש"ח.

זכות כל צד לתבוע שינוי בגובה המזונות."

כחצי שנה לאחר הגירושין, ביום 4.1.2009 הגישה האשה תביעה להגדלת מזונות (תיק 4). הבעל לשעבר התנגד להגדלה והגיב בחריפות שהאשה לוקחת את כל קבצת נכותו דרך הוצל"פ. תביעת האשה נזנחה, והתיק נסגר.

לצורך גביית המזונות, האשה פתחה תיק הוצל"פ מזונות (01-00247-09-7), אשר הופעל מתחילת חיוב המזונות ב-1/2006 עד ל-5/2009 (כולל), כאשר התשלומים להוצל"פ בוצעו ע"י

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עיקול קצבת הנכות של האב. יתרת החוב בהוצל"פ בסוף 5/2009 עמדה בסך כ-106,000 ש"ח.¹
החל מ-6/2009 האשה גבתה את המזונות דרך מל"ל (תיק הוצל"פ 03-01520-09-2).

בינתיים, החוב הקיים בתיק הוצל"פ מזונות 01-00247-09-7 המשיך לתפוח בעטיים של ההצמדה והריבית, אף שלא נעשתה הגדלת קרן באותו תיק, והגיע עד לסכום של כ-138,000 ש"ח ביום 28.9.2012.² בהמשך, החוב התחיל לרדת, עד שביום 1.9.2014 עמד על סך כ-77,000 ש"ח.³

ב-2/2015 הגיש הבעל לשעבר בקשה לצו כינוס, אשר כלל בתוכו את חוב המזונות (כך לדברי האשה בתגובתה מיום 5.8.2015 בתיק 11/). ניתן צו כינוס ביום 13.6.2015.⁴

ביום 14.7.2015 הגיש הבעל לשעבר לבית הדין תביעה להפסקת מזונות (תיק 10/), לאור העובדה שנתרה קטינה אחת בלבד, אשר מונעים ממנו הסדרי שהות אתה, וכן טען כי האשה לקחה כספים מחשבוננו.

מנגד, ביום 13.10.2015 הגישה האשה לבית הדין תביעה להגדלת מזונות (תיק 13/). בהעדר תגובה מאת הבעל, בית הדין קבל את תביעת האשה, וביום ג' בכסלו תשע"ו (15.11.2015) חייב את הבעל לשעבר סך 1,500 ש"ח למזונות הקטינה. לצורך גביית מזונות אלו, הפעילה האשה שוב את תיק הוצל"פ מזונות המקורי (01-00247-09-7).

ביום 9.2.2017 הגיש הבעל לשעבר (לא מייצג) טענת פרעתי בתיק הוצל"פ מזונות.⁵

במסמך מיום 16.5.2017 נכתב שיתרת החוב בתיק הוצל"פ מל"ל (03-01520-09-2) היא בסך 15,080 ש"ח, ושלא היו חיובים ו/או תשלומים בשנת 2016 בתיק הוצל"פ מל"ל.⁶

הבעל קבל צו הפטר ביום 24.9.2017 במסגרת תיק הפש"ר.⁷

במסגרת תיק הוצל"פ למל"ל (03-01520-09-2), הגיש ב"כ הבעל טענת פרעתי ביום 17.10.2017.⁸ ניתנה החלטה לתגובת הזוכה (מל"ל) ביום 22.10.2017, בה נאמר עוד כי למרות עיכוב ההליכים הקיים בתיק, יש להורות אף בעיכוב הליכים מטעם פרעתי.⁹

ב-1/2018, הוגשה בקשה ע"י הבעל לשעבר בתיק הוצל"פ מל"ל להחזר כל סכום שנגבה ביתר. ניתנה החלטה ביום 22.5.2018 לצרף את האשה כצד.¹⁰

ככל הנראה, הבעל לשעבר ו/או ב"כ פנה גם להוצל"פ מזונות 01-00247-09-7 בטענת פרעתי, בדרישה לקבל החזר של תשלומי יתר.

¹ עמ' 71 בתביעת הבעל בתיק 17/.

² עמ' 73 שם.

³ עמ' 77 שם.

⁴ עמ' 22 שם.

⁵ עמ' 35 שם.

⁶ עמ' 85 שם.

⁷ עמ' 22 שם.

⁸ עמ' 9 שם.

⁹ עמ' 9-10 שם.

¹⁰ עמ' 5 שם.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ביום 26.3.2018 איפסה רשמת הוצל"פ את חוב הוצל"פ המזונות.¹¹ [לא התברר לבית הדין אם מטעם טענת פרעתי או מטעם ההפטר או שניהם יחד].

בתאריך 13.12.2018 הגיש הבעל לשעבר תביעה לבית הדין (תיק 15/), בה בקש לבטל את פסה"ד מיום 25.10.2015 ולהשיב את הכספים שנטלה האשה מכוח אותו פס"ד, וכן להורות על השבת כל הסכומים שמשכה מחשבון הצדדים שלא כדין, ולאפשר לבעל לחזור לדירה שהיתה ברשותם.

בסמוך לכך (לא התברר האם לפני או אחרי), ב-12/2018 קנתה האשה מעמידר את הדירה שהיה לצדדים בעבר.

בתגובת האשה להחלטת רשמת הוצל"פ מזונות מיום 16.4.2019 להגיש תחשיב חוב המזונות, טענה האשה שהיות ולא הוגשה בקשה מטעם הבעל לשעבר בגין הפחתת מזונות, דין קביעת מזונות הילדים בסך כולל של 2,500 ש"ח תקפה על להחלטת בית הדין מיום 15.11.2015 שהעמידו בסך 1,500 ש"ח.

לעומת זאת, ביום 24.12.2019 נתנה רשמת הוצל"פ החלטה, בה כתבה:

"מאחר שפסקי הדין [של המזונות הקטינים – א.ד.] אינם קובעים הוראה אחרת, הפרשנות היא כי דמי המזונות יתחלקו שווה בשווה בין הזכאים השונים וייפסקו בהגיע כל קטין לגיל 18."

משמעות הדבר, שחיוב המזונות לכל קטין בפסה"ד מיום י"א באייר תשס"ח (16.5.2008) עומד על סך 625 ש"ח בלבד, ומסתיים בגיל 18.

ביום 29.12.2019 התקבלה בקשה בהולה ודחופה של האשה להבהרת פסה"ד למזונות, האם עליו להיות מקוזז בהגיע כל קטין לגיל 18.

ביום ט"ו בטבת תש"פ (12.01.2020) ניתנה ע"י אב בית הדין (שהיה מההרכב עוד בזמן הגירושין) החלטה, בה אישר את עמדת הרשמת, וכתב:

"האב חויב במזונות כל קטין סך של 625 ש"ח עד הגיעו לגיל 18 שנים. אין ספק שמדובר במזונות נמוכים, אך בנסיבות הקשות שבתיק זה, שני הצדדים הסכימו לכך במסגרת הסכם כולל וגט."

עוד התברר כי האשה, בנוסף לגביית חוב המזונות, קבלה לידה גם את קצבת התלויים של הבעל במשך כל השנים, לפחות משנת 2009.¹²

בהחלטה נוספת מיום כ"ד בשבט תש"פ (19.02.2020), קבע בית הדין בעניין קצבת התלויים:

"קצבת התלויים של הבעל שהועברה לאשה נחשבת כחלק מתשלומי המזונות השוטפים, ויש לקזז סכום זה מחוב המזונות. על רשמת הוצל"פ לחשב בהתאם."

ביום 30.8.2020 שוב פתח הבעל תיקים בבית הדין: הפחתת/ביטול מזונות (17/), שונות (18/), וצווים אחרים (19/).

¹¹ כך מוזכר בתגובת ב"כ האשה בנספח לבקשה מיום 29.12.2019 בתיק 15/.

¹² עמ' 36 תביעת הבעל בתיק 17/.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בהתאם להחלטות בית הדין, ולאחר תחשיב מומחה, נתנה הרשמת בתיק הוצל"פ מזונות החלטה הנ"ל ביום י' החשון תשפ"א (28.10.2020), נשוא תביעת האשה בה אנו דנים, בה כתבה (הדגשה במקור):

"מכאן שמצוי החייב ביתרת זכות בסך 87,155 ש"ח [...]"

נוכח תוצאות ההחלטה אני מורה על איפוס החוב בתיק וביטול כל ההליכים בו. על הזוכה להשיב לחייב סך של 87,155 ש"ח בתוך 30 ימים."

עקב כך, האשה הגישה את תביעתה הנ"ל (תיק 20/2) לפס"ד הצהרתי שאינה חייבת להשיב את הסך האמור, אם כי דמי קצבת תלויים דינם להתקזז מחוב המזונות בהתאם להחלטת בית הדין.

בית הדין בקש מספר פעמים את תגובת הבעל לשעבר בעניין זה, אך לא קבל ממנו מענה לגופו של עניין, אלא תלונות על כך שהאשה רימתה אותו לאורך השנים, ובנוסף הגיש בקשות שונות המתייחסות לתביעות רכושיות וכספיות שלטענתו גנבה וכלפי דירת עמידר של הצדדים. רוב הבקשות נדחו ע"י בית הדין.

טענות האשה

בתביעתה לפוטרה מהשבת יתרת התשלום, טענה האשה להצדיק את עמדתה:

- בית הדין לא נתן החלטה מפורשת למצב בו קיזוז קצבת התלויים מחוב ההוצל"פ תהא ביתרה.
- סכום המזונות שנפסק בסך 2,500 ש"ח לארבעת ילדים הינו סכום מינימלי, ואינו ממלא את צרכם. קבלת קצבת התלויים במקביל לחיוב מזונות איפשר לאשה לכלכל את הילדים לאורך השנים, וכסף זה כבר נגוז.
- אילו ידעה האשה כי עליה לקזז את דמי התלויים היתה פועלת להגדלת חיוב המזונות ולתביעת הוצאות חינוך ורפואה, ולא היתה מסכימה לסכום נמוך זה.
- בהתכתבות עם מל"ל קבלה מענה מנציג שרות "שתוספת תלויים לא נחשבת כתשלום מזונות".
- בפס"ד מבית הדין באר שבע (תיק 80762/17) נפסק שאף שיש לקזז מכאן והלאה קצבת תלויים מחוב המזונות, האשה פטורה מלהשיב את הכספים שגבתה עד הגשת התביעה, אשר היא מוחזקת בהם. שם דנו הן מצד ספק בהבנת סעיף מסוים באותו הסכם גירושין והן מצד מחלוקת ראשונים בעניין מחילה בטעות, עיי"ש.
- במסגרת פס"ד בתמ"ש 41240-04-16 א.ל. נ' נ.א. נקבע ע"י כב' השופט בן שלו כי הוראות סעיף 16 לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), תשי"ט-1959 מקנה למי ששילם ביתר רשות לתבוע השבה, אך אין הסעיף קובע הוראה המחייבת השבת הסכומים, והדבר מסור לשיקול דעתו של ביהמ"ש.
- בנדו"ד, האשה השתמשה במלוא הכספים לצורכי הילדים, מה שמשמיט את ההצדקה לתבוע את האשה, ויש לצרף לכך את העובדה כי הנתבע מחל על הקצבה כל השנים, ורק עתה בפרוץ כסוך כספי כופר בטענת שווא שלא ידע על העניין, בניסיון להוציא כספים מגרושתו בכל דרך.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כאמור, בית הדין בקש מספר פעמים את תגובת הבעל לשעבר בעניין זה, אך לא קבל ממנו מענה לגופו של עניין, אלא בקשות שונות בעניין תביעות רכושיות ובעניין דירת העמידר של הצדדים. לכן, עלינו להכריע לפי החומר המונח בפנינו.

דיון והכרעה

נבהיר שלהחלטה מיום ט"ו בטבת תש"פ (12.01.2020), בעניין חלוקת סך 2,500 ש"ח בין ארבעת הקטינים, אין נפקות גדולה כ"כ למעשה לענייננו. אמנם בתיק הוצל"פ מזונות המשיכו לחשב לפי סך 2,500 ש"ח גם לאחר שהבן הבכור [א'] בגר לגיל 18 ב-8/2008¹³, אך תיק זה הופעל רק עד סוף 5/2009, כך שבסה"כ מדובר בהפרש של 625 ש"ח למשך 9 חודשים בלבד. על סכום זה וודאי יש לומר שמדובר במזונות שנאכלו, ואין ספק שהאם היתה זקוקה אז למלוא הסכום שקבלה על מנת לכלכל את הילדים שהיו בחזקתה, בפרט לאור סכום המזונות הנמוך מאד, כך שאין לחייב החזרת סכום זה למפרע הגם שנגבה בשעתו שלא כדין.

כמו כן, בתיק הוצל"פ מל"ל, החל מ-6/2009, ניכר שאכן חישובו את החוב לפי ילד, כך שבשנת 2010 החיוב חושב כ-1,875 ש"ח¹⁴, ובשנת 2011 לאחר שהבת [מ'] בגרה חושב חיוב בסך 1,250 ש"ח¹⁵. כך שעניין זה לא מהותי ואינו עומד במוקד הטענה לתשלום יתר.

עיקר ההפרש נובע מקצבת התלויים של הבעל לשעבר אשר שולמה לאשה במהלך כל השנים¹⁶, אשר הצטברה לסכום ריאלי של כ-80,000 ש"ח, כאמור לעיל בהחלטת הרשמת.

[יש להעיר שמיום 15.11.2015 חויב הבעל לשעבר בסך 1,500 ש"ח עבור הקטינה [ל'], אשר עולה על גובה קצבת התלויים, שעמד של סך 937-940 ש"ח, כאשר כבר ניתן אז צו כינוס על נכסי הבעל ולא גבתה האשה בפועל מעבר לכך. חיוב האב במזונות הקטינים סיים ב-7/2018 בהגיע הבת [ל'] לגיל 18, אך מאז קצבת התלויים מגיעה לבת בין כה, ואם הגיע לידי האם אשר גרה אצלה, לא נעשה בכך כל עוול כלפי האב. נמצא, שעיקר יתרת העודף הוא בקצבת התלויים עד שנת 2015.]

אולם, כפי שטענה האשה וב"כ, לאור סכום המזונות הנמוך שנקבע, יש להניח שגם אם נוסף את סכום קצבת התלויים שנגבתה ביתר במהלך השנים, כל הכסף שקבלה האם שימש בפועל לכלכלת הילדים, והאשה לא נהנתה מזה לעצמה. כך, שגם אם לא חויב האב במזונות הילדים מעבר לסכום שנקבע, והיה ראוי לקזז את קצבת התלויים מחיוב המזונות, יש לראות ביתרת העודף כמזונות שנאכלו ע"י הילדים, ואין לחייב את האם בהשבתם, כפי טענות האם, בכפוף לאמור לקמן.

הוזכר לעיל, שלפי מסמך ממל"ל מיום 16.5.2017 הייתה קיימת יתרת חוב בסך 15,080 ש"ח בתיק 03-01520-09-2. כנגד זה טען בצדק הבעל לשעבר "פרעת"י, כיון שלא קוזז מחיובו קצבת התלויים. אף לאחר שקבענו לעיל שאין לחייב את האשה להשיב לבעל לשעבר את יתרת המזונות שגבתה, כיון שנאכלו, אין כל הצדקה והיגיון לחייב את הבעל לשעבר לשלם ולהחזיר למל"ל

¹³ כפי שמוכח מתוך תדפיסי הוצל"פ בעמ' 64-71 שם.

¹⁴ עמ' 102 שם.

¹⁵ עמ' 96 שם.

¹⁶ כמפורט במסמך מאת מל"ל בנספח לבקשת האשה מיום 29.12.2019 בתיק 15/21, עמ' 21-23.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כספים אשר שולמו דרך מל"ל לידי האשה יותר מכדי חיובו, בפרט שנגבו ממנו בע"כ בקיזוז מקצבת הנכות שלו.

לכן, ככל שקיימת או שתוגש תביעה ממל"ל לתשלום יתרה זו (לפי סכומה העדכני), יש להשית את התשלום למל"ל על האשה שקבלה את הכספים העודפים, עד לתקרה של 87,155 ש"ח שהיה עליה לשלם לפי החלטת הרשמת. ככל שלא ניתן לדרוש מהאשה סגירת החוב מול מל"ל, בית הדין מורה לרשמת הוצל"פ שלמרות האמור לעיל שאין לחייב את האשה בהשבת מלוא התשלום יתר, האשה חייבת בהשבה לבעל אותו סכום עדכני אשר נדרש או שיידרש ממנו לסגירת החוב כלפי המל"ל בלבד, עד לתקרה של 87,155 ש"ח שהיה עליה לשלם לפי החלטת הרשמת.

הרב אהרן דרשביץ – אב"ד הרב עובדיה חפץ יעקב – דיין

קראתי את הדברים הנכוחים, והריני מצטרף למסקנה. עם זאת, ברצוני להוסיף כמה צדדים הלכתיים לביסוס העניין.

בפנינו שאלה הנוגעת למזונות ילדים שנגבו מהאב באמצעות הוצאה לפועל, כאשר התברר בסופו של דבר כי במקביל הועברה לידי האשה קצבת התלויים של האב. בהחלטה מיום כ"ד בשבט תש"פ (19.02.2020), בית הדין קבע כי אין ספק שקצבת התלויים שהועברה לאשה נחשבת כתשלום מזונות ויש לקזז סכום זה מחוב המזונות. לאחר בדיקת רשמת הוצל"פ, התברר כי האב נמצא ביתרת זכות של כ-87,000 ש"ח. עקב כך ניתנה החלטה מטעם רשמת הוצל"פ כי על האם להשיב סכום זה לידי האב. לדברי האב, האם רימתה אותו במשך השנים ועליה להשיב את סכומי הכסף שנגבו שלא כדין.

לטענת האם, סכום המזונות שנקבע לפני 13 שנה עבור ארבעת הקטינים היה נמוך במיוחד. יכולתה לכלכל את הקטינים נבעה מכך שקיבלה לחשבון הבנק שלה גם את דמי התלויים. לדבריה, מעולם לא חשבה כי עליה לקזז את דמי התלויים מתשלום המזונות. אם היה ידוע לה על כך, היתה פונה לבית הדין להגדלת המזונות הזעומים שהיו מנת חלקם של ילדיה.

א. דין מותר צדקה ודין גבייה בטעות

מאחר שחיוב המזונות לאחר גיל שש הינו מדין צדקה, ומבלי להיכנס לשיטות השונות בגדר תקנת המזונות של הרבנות הראשית משנת תש"ד, ניחזי אנן מה הדין במקום בו נגבה סכום עודף של מעות צדקה, ומתוך כך נראה האם הדברים שייכים לנדו"ד.

מצינו במשנה בשקלים (ב, ה):

"מותר שבויים לשבויים. מותר שבוי לאותו שבוי. מותר עניים לעניים, מותר עני לאותו עני. מותר המתים למתים, מותר המת ליורשיו."

כלומר, מעות שנגבו לצרכי עניים ונשתייר מהם עודף, יינתנו לעניים אחרים, אבל אם נגבו עבור עני מסוים, ונשתייר מהם עודף, יינתן העודף לאותו עני.

גם בנדו"ד דינם של הילדים הוא כשל עניים, ואף אם נגבה עבורם סכום עודף, יש מקום לומר שזכו בסכום זה. מה עוד, שאפשר שאין זה נחשב סכום עודף, בשל העובדה שסכום המזונות שנקבע בזמנו היה נמוך מאוד, ואין ספק שאין בו די כדי לכלכלם.

אלא שלכאורה אין הנדון דומה לראיה, כמובא בדברי הירושלמי (שם, ז, ע"א) על המשנה הנ"ל, וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"גבו לו בחזקת שאין לו, ונמצא שיש לו. רבי ירמיה סבר מימר מותר המת ליורשיו. אמר ליה רב אידי דחוטרא: הגע עצמך דלא כוונן אלא ליה. אמר ליה: אנא לא אמרית, את מנן לך."

הירושלמי מסתפק במקרה בו גבו עבור מת מפני שסברו שאין לו די עבור קבורתו או גבו עבור עני מפני שסברו שאין לו די לפרנסתו, והתברר שלא היה זקוק לכך. לדעת רב אידי, יש להחזיר המעות לתורמים מפני שלא תרמו אלא על דעת כן שהמת או העני צריכים לכך. זאת בניגוד לרב ירמיה שדעתו נוטה לכך שדין המשנה לפיה מותר המת ליורשיו ומותר העני לעני, חל גם באופן זה.

על כל פנים רואים אנו שדין גבייה בטעות שונה מדין מותר צדקה, לכה"פ לשיטת רב אידי. ובביאור החילוק בין מותר צדקה לבין גבייה בטעות, ראה שו"ת חתם סופר (יורה דעה ח"ב, סימן רלז), וז"ל:

"ולכאורה יש לעיין א"כ מותר המת נמי על דרך משל שגבו מאה זהובים ולא צריכא אלא לשמנים. נמצא עשרים זהובים האחרונים כשגבו אז כבר היה לו כדי צרכו שמנים זהובים הראשונים, ועשרים האחרונים גבו בחזקת שאין לו ונמצא יש לו [...] וס"ל להירושלמי דודאי אי לא נעשה כוונת הנותן כלל וכלל כגון שהמת אינו צריך כלל והוה גביי' בטעות הוה אומדנא דמוכח, אבל כל שקבצו סך מרובה וערכו המעות וקנו ממנו צרכי המת נמצא גם ממעות שנתקבצו באחרונה נעשה המצוה כמו ממעות הראשונים כדין כל שותפים מכיון שנתערכו המעות וקונים מהם שום דבר הוה לאמצע."

כלומר, מותר המת היינו שגבו מאנשים רבים באותו זמן סכום מסויים שהיה נצרך עבור העני, ובסופו של דבר נאסף יותר, אזי מאחר שהמעות של כל התורמים נאספו יחדיו והתערבבו, ולכל אחד יש חלק בסכום הנדרש, הרי שגם לגבי הסכום העודף אין קפידא מצד התורמים שיגיע לעני. משא"כ כאשר מעיקרא נאספו המעות בזמן שלא עני לא היה בהם צורך, שאז זו גבייה בטעות, וכנגד דעת התורמים.

להלכה פסק השולחן ערוך (יורה דעה רנג, ו-ז):

"עני שגבו לו להשלים לו די מחסורו והותירו על מה שצריך, המותר שלו. ואם גבו לעניים, סתם, והותירו, ישמרו לעניים אחרים. וכן מותר שבוי, לאותו שבוי [...] מעות שגבו לפדיון שבוי, ומת קודם שנפדה, יש מי שאומר שהם של יורשיו ויש מי שאומר שלא זכו בהם יורשיו, ולזה הדעת נוטה בזמן הזה, דאמדינן דעתייהו שלא התנדבו על דעת כך. והוא הדין לנטמע השבוי בין העובדי כוכבים קודם שנפדה..."

ועיין בביאור הגר"א (שם, סק"ד) דדעת יש מי שאומר בתרא, שכמותה הכריע המחבר, היא דעתו של רב אידי, שכאשר גובים עבור מטרה מסוימת, ומתברר שמעיקרא לא היה צורך בדבר, הרי זו גבייה בטעות, ויש להחזיר המעות לתורמים (ועיין ב"משנת אליהו", ירושלמי שקלים, שם). והסתמך בדבריו על תשובת הרא"ש שהובאה בבית יוסף (סימן רנג), וז"ל הרא"ש (כלל לב סימן ו):

"על אודות השבויה אשר כתבת שזכתה היא ובניה במעות שנגבו לצורך פדיונה ודמית אותו לומר [נדצ"ל למותר, וכן היא בב"י – א.צ.ג.] שבוי לשבוי אינו נראה בעיני. דהא דאמרינן מותר שבוי לשבוי היינו היכא שנעשית המצוה שנגבית הממון בשבילה ומה שהותירו המתנדבים יותר מכדי פדיונה זכה בהן השבוי מאחר שהתנדבו לצרכו. אבל בנדון זה שנטמעה בין הכותים ונשאת וילדה בנים ודאי לא זכתה במעות כיון שהתנדבו לפדיונה ולא יזכו בניה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אחריה, דאדעתא דהכי לא התנדבו שתאכלם בגיורתה, שהרי לא התנדבו אלא לצורך פדיונה. ודמי הך מילתא למי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחרים ואחר כך בא בנו דמתנתו בטלה (ב"ב קלב), דאמרי' דעתיה שאם היה יודע שבנו קיים לא היה כותב נכסים שלו לאחרים. וכיוצא בזה יש כמה אומדנות בגמרא. וכן בנדון זה אדעתא דהכי לא התנדבו ולא זכתה בהן השבויה [...] וכן בנדון זה כאלו מתה השבויה ולא נפדית דמה לי מתה מה לי נתחלפה [כל', נשתמדה, וכ"ה בב"י – א.צ.ג.]. הילכך לא זכתה בהן השבויה. ואם היה באפשר להחזיר לכל אחד מה שנתן זה היה הנכון והישר..."

מורם מדבריו שכאשר הגבייה נעשתה מעיקרה בטעות, כגון שגבו מעות לפדיון השבויה בשעה שכבר נטמעה בין הגויים, וכלל לא היה שייך לפדותה, אומדים דעתם של התורמים שכלל לא התכוונו לתרום, ויש להשיב להם תרומתם. וכ"כ גם האור זרוע הל' צדקה (סי' ז) בשם רבינו חיים כהן.

ועיין בב"י (שם) שהביא תשובת הרשב"א (ח"ד סימן נה) על מעות שגבו לפדיון שבויה, ואח"כ מת השבויה, שהמעות שייכים ליורשיו, ולכאורה אפשר לומר שהרשב"א מיירי במקום בו השבויה מת לאחר שאספו המעות, משא"כ בתשובת הרא"ש שכבר בזמן איסוף המעות לא היה בהם צורך (אח"כ ראיתי כע"ז ב"צדקה ומשפט" לגרי"י בלוי, עמ' רב), ועיין בחת"ס (שם) במש"כ בביאור דברי הרשב"א, ואכמ"ל.

ב. דין גבייה בטעות בחלק מהסכום

אמנם יש לדון לגבי נדו"ד בו הקטינים אכן היו זקוקים למזונות, כפי שנקבע ע"י בית הדין, על כן אין מדובר בגבייה שכולה נעשתה בטעות, אלא שיש סכום שנגבה בטעות, מאחר שנקבע סך מסוים למזונות, ובפועל נגבה סכום גבוה יותר, בשל העובדה שהאם קיבלה גם את קצבת התלויים.

בשו"ת אמרי יושר לגר"מ אריק זצ"ל (ח"א סימן קנט) נשאל שאלה דומה, לגבי מגבית שנעשתה בקהילת מונקאטש, שהכריזו הגבאים לתרום אלף זהובים עבור משפחה אחת, על מנת למנוע את לקיחת ביתם ע"י נושים, וגם לאחר שנגבה הסכום הקצוב, המשיכו הגבאים בגבייה, כך שנאסף סכום גבוה יותר, וז"ל:

"אבל לכאורה פלוגתת ר"י ורב אידי הוא רק בגבו בחזקת שאין לו ונמצא שיש לו דהוי הכל טעות אבל במותר כיון דעכ"פ צריך כדי צרכו לא הוי בכל גבי' בטעות. אבל אפשר דשם כשגבו הפרנסים לא ידעו כמה יצטרכו ואח"כ ניתותר ל"ש כלל עניין גבי' בטעות כי עכ"פ הגבי' לא הוי בטעות רק אח"כ ראו שלא נצרכו כל כך אבל הכא הרי הסכום מסוים אלף כסף והנדבות שבאו אח"כ הוי בטעות ולא זכה המשפחה כלל לרב אידי ואפשר דגם ר' ירמי' מודה בזה דבגבו בחזקת שאין לו עכ"פ הגבאים דימו שאין לו והוי גבייתם כדין וזכו לו לעני אבל הכא הרי הגבאים יודעים שכבר נשלם האלף שורת הדין שלא יזכו כלל לאותה משפחה ואולי צריכין לשלוח המעות בחזרה למתנדבים האחרונים או עכ"פ לשאול מהם מה יעשו".

בתחילה מעלה הגר"מ אריק זצ"ל אפשרות שדווקא כאשר כל הסכום נגבה בטעות סובר רב אידי שיש להחזיר המעות לתורמים, משא"כ כאשר רק משהו מתוך מהסכום נגבה בטעות, דמאחר שחלק נגבה לצורך, אינו נחשב כטעות, וינתן לעני. אולם אח"כ כתב סברא כי דווקא היכן שגבו בלא שידעו כמה יצטרכו, אזי גבו הגבאים כדין, שמאחר שבזמן הגבייה סברו הגבאים שגבייתם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כדין, הרי שזכו לעני בגבייתם. משא"כ כאשר ידעו הגבאים שאינו זקוק אלא לסכום נקוב, אזי כאשר הושלמה גביית אותו הסכום, אין כלל דין זכייה עבור העני בסכום העודף, ויש להשיב המעות העודפות לתורמים, אפילו לדעת רבי ירמיה.

ממילא הוא הדין בנדו"ד שנקבע סכום מוגדר לתשלום מזונות, לכאורה כל הגבייה שנעשתה מעבר לסכום המזונות שנקבע, נחשבת כגבייה בטעות, ויש להחזירו לאב.

אלא שקיים חילוק מהותי בין הנידונים. במקרה בו עסק הגר"מ אריק זצ"ל, כל גבייה מעבר לסך שנקבע היא גבייה בטעות, שהרי החוב לנושים היה בסך מסוים, משא"כ בנדו"ד בו סכום המזונות שנקבע היה פחות מ-700 ש"ח עבור כל קטין, ולכן אף אם הגבייה היתה מעבר לסך זה, ברור שהעודף שימש אף הוא למזונות, בפרט לאור העובדה שהאם נשאה לבדה בגידול הילדים. לכן, לא גרע הדבר מ"מותר מזונות", בו גבאי הצדקה זכו עבור העני גם בעודף. [ואף שאם היינו דנים רק מצד האומדנא בדעת האב, ברור שכל הגבייה העודפת היא גבייה בטעות, אך נראה שכאן יש לדון מצד הזכייה לקטינים מצד גבאי הצדקה או מצד כל גוף שעוסק בגבייה עבורם, וכדמשמע ב"אמרי יושר", ועל כן כאן שגם הסכום העודף היה ראוי לשמש למזונותיהם, נראה שזכו בו הגובים עבור הקטינים].

עוד יש להעיר שבאותו נידון עודף הכסף טרם הועבר למשפחה הנזקקת, משא"כ בנידו"ד שכבר הועבר הכסף לצורך הילדים הנזקקים בשעתו, וסכום זה נאכל על ידם, וממילא אין מקום לדון בהשבתו. אף בדברי ה"אמרי יושר" לא מצינו שהמשפחה חייבת להחזיר לתורמים אף שהיתה קצבה במגבית.

זאת ועוד, לו הסך העודף שנגבה היה מצוי בידי האם, היה מקום לדון על השבתו, כדין גבייה בטעות, אולם מאחר שהסכום נאכל זה מכבר ע"י הקטינים, אין מקום להורות על השבתו.

ג. דין מחילה בטעות באב שלא קיזז קצבת התלויים מתשלום מזונותיו

נציין כי ב"כ האם הפנתה בסיכומיה לפסק דין (תיק 80762/17) מבית הדין באר שבע בנדון דומה ותמכה יתדותיה בכך שתשלום המזונות של האב בנוסף לקצבת התלויים מהווה מחילה בטעות, ויכולה לטעון קים לי כרש"י הסובר שמחילה בטעות, היא מחילה.

יש להעיר, למרות הדמיון בין המקרים, עיקר הדיון שם נסב סביב ספק בהבנת סעיף בהסכם גירושין בו נכתב כי "דמי המזונות הם בנוסף לקצבת הילדים וכל הטבה אחרת אשר תקבל האישה מהמוסד לביטוח לאומי ו/או מכל גורם אחר יהיה אשר יהיה". לדברי האם, משמעות ההסכם היתה שהיא זכאית למזונות ילדים בנוסף לקצבת התלויים שקיבלה מביטוח לאומי בגין נכות האב. לעומתה, גרס האב כי קצבת התלויים אינה הטבה שהאשה מקבלת מהביטוח לאומי, אלא זוהי זכות שלו עבור הילדים, ויש לקזזה מגובה המזונות. יעו"ש בדברי הגר"צ לוז שליט"א שכתב שלמרות שהאב שילם במשך שנים את דמי המזונות בנוסף לקצבת התלויים, אין זה נוגע לגדרי "מחילה בטעות", לגביה נחלקו רש"י ור"ת (כ"מ סו, ע"ב). לר"ת כל מחילה בטעות אינה מחילה ורשאי לתבוע את ממונו בחזרה, אא"כ מדובר במכירה, דנוח לו לעמוד בדיבורו, אך לדעת רש"י מחילה בטעות היא מחילה. לדבריו, גם לרש"י וסיעתו, חייבת האם באותו מקרה להשיב את כל הכספים שקיבלה בטעות, דמאחר שהאב לא ידע כלל שקצבת התלויים זוהי קיצבה שלו ולא של האם, והעברתה לאם המשמורנית היא רק לצורך הבטחת הייעוד של הכספים, א"כ אין כאן מחילה כלל, וכי מה שייך שימחול, אם למחשבתו הכסף הוא של האם בכלל ולא שלו. דרש"י דיבר רק

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כאשר מדובר בטעות בדין, שהמוחל מודע לכך שמדובר בכספו שלו שמועבר לאחר, אשר לפי הגיונו המשפטי הכסף אמור לעבור ממנו אל חברו.

מאחר שהתעורר ספק במשמעות השטר, ע"ש שבית הדין דן בגדרי השטר ובגדרי "יד בעל השטר על התחונה", עוד דן במוחזקות, שיש לה משמעות במקום ספק.

מכל מקום, לכאורה דווקא שם שהאב שילם מזונות מבלי לקזז את קצבת התלויים יש לדון בגדרי מחילה בטעות, משא"כ בנדו"ד בו האב לא שילם, אלא ההוצאה לפועל גבתה ממנו, ולכן מצידו מעולם לא היתה מחילה. למרות זאת, גם אם לא היתה מחילה של האב, כיון שכבר נעשתה גבייה לצורך הילדים והדבר שימש את צרכיהם בלי ספק, אין להורות על החזר עודף הסכום, וכנ"ל.

ד. דינו של החוב ל"ביטוח לאומי" עבור הגבייה העודפת

כל האמור לעיל נוגע ליתרת הזכות של האב בהוצאה לפועל למזונות, לגביו הכרענו כי לא חל על האם להשיב את הסכום שכבר נגבה מהאב. אמנם מאחר שהיתה תקופה שהאם גבתה את המזונות באמצעות הביטוח הלאומי, כעת ישנו חוב של כ-15,000 ש"ח ששולמו ע"י הביטוח הלאומי למזונות, וכאן יהיה על האם להסדיר את החוב, במידה שהדבר יידרש ע"י המוסד לביטוח לאומי.

להבהרת העניין, נצטט קטעים מחוק המזונות (הבטחת תשלום) התשל"ב:

2" (א) זוכה שהוא תושב ישראל, זכאי לבקש מאת המוסד תשלום חדשי לפי הוראות חוק זה [...] [...]

3. שיעורי התשלום הם כפי שנקבעו בפסק הדין למזונות או בתקנות, הכל לפי השיעור הקטן יותר [...] [...]

12. (א) קיבל הזוכה מן החייב או מטעמו כסף או שווה כסף לפי פסק דין למזונות, יודיע על כך למוסד תוך שלושים יום מיום קבלתו.

(ב) המוסד ינכה מן התשלום שהוא משלם לזוכה לפי חוק זה כל סכום ששילם שלא כדין; כן ינכה המוסד כל סכום כסף או שווה כסף שקיבל הזוכה מן החייב או מטעמו שלא באמצעות המוסד, מלבד סכומים שגבה הזוכה לפי האמור בסעיף 10.

(ג) לא נוכה מן התשלום סכום כאמור בסעיף קטן (ב), רשאי המוסד לתבוע מן הזוכה בבית דין אזורי לעבודה את החזרת הסכום.

רואים אנו מפורש בסעיף 12 כי על הזוכה, שהיא אם הקטינים, להודיע למוסד אם קיבלה כסף לפי פסק הדין למזונות, ובמידה שלא ינוכה מן התשלום סכום זה, רשאי המוסד לתבוע את הסכום העודף ששולם מהזוכה. כאן היא קבלה את קצבת התלויים והיה עליה להודיע למל"ל, וגם אם לא ידעה שהיה עליה להודיע, על המוסד לנכות מן התשלום לזוכה מה שקבלה מטעם החייב, ואם לא נוכה, רשאי המל"ל לתבוע את החזר הסכום מהזוכה.

מאחר שבזה "הדין ודברים" הוא בין המוסד לביטוח לאומי התובע לבין הזוכה (האם), הרי שעליה לפעול עפ"י החוק שמכוחו תבעה מזונות, ויהיה עליה לשאת בתשלום. משא"כ בסכום העודף בהוצל"פ מזונות, שם ה"דין ודברים" והחוב שנוצר הוא בין האב לאם, שהרי ההוצל"פ משמשת רק כידו הארוכה של האב בתביעה להשבת התשלום העודף, ומאחר שהסכום כבר נגבה מהאב ונאכל ע"י הקטינים, אין מקום לגבותו מהאם, וכפי שהתבאר לעיל.

בכך, מצטרף אני למסקנה כפי שכתבו עמיתי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הרב אברהם צבי גאופטמן - דיין

מסקנה

לאור כל הנ"ל, בית הדין קובע:

א. יש להורות לרשמת ההוצל"פ שאין לחייב את האשה להשיב לבעל לשעבר סכום 87,155 ש"ח, עודף מזונות שקבלה במהלך השנים, בכפוף לאמור בסעיף ב'.

ב. ככל שקיימת או תוגש תביעה ע"י מל"ל כנגד הבעל לשעבר לסגירת יתרת חוב במסגרת הוצל"פ תיק 03-01520-09-2, על האשה לשלם יתרה זו, או לשפות את הבעל לשעבר בסכום התביעה העדכנית, עד לתקרה של 87,155 ש"ח.

ג. יש לסגור תיק זה, אשר מסיים את מכלול ההתדיינות הנוכחית בין הצדדים בבית הדין. בהמשך להחלטת בית הדין מיום כ"ה בתמוז תשפ"א (05.07.2021), ככל שיבקש הבעל לשעבר לפתוח תיק נוסף, עליו להפקיד בקופת בית הדין 5,000 ש"ח ערובה לכיסוי הוצאות לאישה ולבית הדין, ככל שייפסקו.

פסק הדין מותר לפרסום לאחר השמטת פרטים מזהים

ניתן ביום כ"ה באב התשפ"א (03/08/2021).

הרב אברהם צבי גאופטמן

הרב עובדיה חפץ יעקב

הרב אהרן דרשביץ – אב"ד

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה